

voerde nieuwe spelling van De Vries en te Winkel onbruikbaar geworden, te bewerken en onder zijn naam uit te geven, blijft onduidelijk. In de drie eerdere studies over Van Dale (P.G.J. van Sterkenburg, *Johan Hendrik van Dale en zijn opvolgers*. Utrecht/Antwerpen, 1983, en naast de al genoemde publicatie van E. Sanders ook diens, 'Johan Hendrik van Dale (1828-1872): maker van een half woordenboek'. In: *Trefwoord* 3 (1992), p. 30-39 (ook in Van der Sijs (1998), p. 45-59)) komt de lexicograaf juist wel, maar de persoon Van Dale niet aansprekend in beeld. Van Driel maakt dat laatste ruimschoots goed door Van Dale in zijn tijd en streek te plaatsen, maar laat merken hem als lexicograaf niet hoog aan te slaan. De bewerking van Calisch en Calisch zou voornamelijk bestaan in het aanpassen van de spelling (Van Driel 2003: 234) en het opnemen van nieuwe woorden uit het WNT, voornamelijk plantnamen en chemische termen. Van Driel noemt dan wel een mogelijke bron van herkomst van de door Van Dale toegevoegde plantennamen, maar volstaat verder met de opmerking dat Van Dale te zwaar leunt op Calisch en Calisch; van een historisch onderzoek naar zijn andere bronnen komt het niet. Van Driel lijkt meer waardering voor de schoolgrammatica's van Van Dale te hebben dan voor het lexicografisch werk: in zijn eindoordel noemt hij Van Dale een 'toevallig lexicograaf', en dat klinkt onverbiddelijk.

Dat neemt niet weg dat Van Driel een fraai ogend boek heeft geschreven, met veel informatie over het Zeeuwse intellectuele leven in het midden van de negentiende eeuw, met een uitgebreid register op persoonsnamen dat het tot een naslagwerk maakt en vooral met een indrukwekkende collectie brieven van Van Dale, tachtig pagina's lang.

Joep Kruijsen

Vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland tot het jaar 1300 / Tanneke Schoonheim. – Groningen: Gopher Publishers, 2004. – 471 p.

ISBN 90-5179-180-1 Prijs: €32,-

Thema van deze dissertatie, die in oktober 2004 aan de Rijksuniversiteit Leiden werd verdedigd, vormen de vrouwelijke persoonsnamen in Holland en Zeeland in de periode vóór 1300. Op het eerste gezicht lijkt dit een wat hachelijke zaak gezien het relatief geringe aantal bronnen. Maar er blijkt uiteindelijk veel meer te bestaan dan men gewoonlijk denkt. Schoonheim komt in

haar studie uiteindelijk op circa 2.500 attestaties van vrouwenamen. Deze worden in hoofdstuk twee allemaal etymologisch bekeken en bediscussieerd (p. 25-224). Een van de problemen daarbij is natuurlijk de identificatie van de namen. Hoe weet men dat het om een vrouwen-naam gaat? Vaak is dat wel duidelijk aan de hand van de kontekst zoals bij *Comegundus soror sua*; maar bij namen op -a kunnen juist in Holland en Zeeland problemen optreden, omdat men rekening dient te houden met zwak verbogen mansnamen op -a. Het is daarom nauwelijks te vermijden dat in sommige gevallen enige onzekerheid blijft zoals bij een groep horigen te Velzen: *Tetta et filius eius Abbo, filiaque eius III, Betto etiam et soror eius, necnon et Fritbesuind et soror eius Erinburg cum illorum infantibus* (Diplomata Belgica 340,19). Is deze *Tetta* een mannetje of een vrouwtje? Schoonheim neemt aan, dat het een vrouwen-naam is, wat plausibel lijkt gezien het voorkomen van *Abbo* en *Betto* met -o in dezelfde tekst, die wel mannen lijken te zijn.

De etymologische behandeling neemt een groot en belangrijk deel van het proefschrift in. Schoonheim argumenteert daarbij voorzichtig en degelijk en neemt de opvattingen van vroegere onderzoekers kritisch onder de loep. Zo maakt ze waarschijnlijk dat *Aldburg* en *Aldbild* in het Utrechtse goederenregister (918-48) waarschijnlijk met het element *-ald- 'oud' zijn gevormd, terwijl *Aldwi* uit het begin van de dertiende eeuw eerder bij het element *-adal- zal behoren, vgl. de argumentatie op p. 27-31. De interpretatie van *Begga* als een afleiding van een naam op -berga lijkt ondergetekende ook het meest waarschijnlijk, vgl. p. 49 en 52-55. In het algemeen kan men zich dus bij de interpretatie van Schoonheim aansluiten. De hier en daar van vroegere onderzoekers afwijkende uitleg wordt goed beargumenteerd. Slechts zelden krijgt men een wat onzeker gevoel. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de namen *Menseth* resp. *Meynseth* [beide 1264, afschrift ca. 1420] op p. 196, die onder het tweede element -sind zijn geplaatst. Schoonheim neemt aan, dat de -n- hier is weggevallen voor de dentaal. Maar in dat geval zou je toch *-sith verwachten, vgl. p. 197 waar bij het element *-swind wel een lange /i:/ wordt aangenomen. Men moet hier dan aannemen, dat de lange klinker weer is verkort. De verklaring van de namen op p. 197 -swind > -sund > -sind > -send > seth – lijkt echter nogal omslachtig. Misschien is hier eerder sprake van een vorm -swith die in de onbeklemtoonde lettergreep in de loop van de tijd tot -seth geworden is, dit mede gezien de late attestatie van de beide namen. Men vergelijk hier-

mee p. 215, waar wordt opgemerkt, dat naast *-wi* ook de variant *-we* voorkomt, vgl. de vrouw *Everwe* [1243-44], die enkele jaren eerder *Everwine* = *Everwien* [1240] wordt genoemd.

De verdienste van deze dissertatie ligt echter niet alleen in de nauwkeurige etymologische beschrijving van het overgeleverde materiaal, maar ook in het gebruik ervan voor verder onderzoek. Zo wordt een overzicht gegeven van de verhouding tussen Germaanse en niet-Germaanse namen in de periode van de zevende tot en met de dertiende eeuw (opgesplitst naar eeuw). Daaruit blijkt dat de vrouwennamen tot en met de elfde eeuw praktisch zuiver Germaans zijn. Pas in de twaalfde eeuw komt men ook draagsters van niet-Germaanse namen tegen. Voor die tijd beperkt zich dit tot de namen van heiligen. Interessant daarbij is de vaststelling dat niet-Germaanse namen in Egmond zeldzamer lijken te zijn dan in de rest van het onderzochte gebied (p. 232). Hetzelfde beeld biedt ook de dertiende eeuw, al is de verhouding Germaans : niet-Germaans ten voordele van de laatste groep verschoven. Het toeneemen van het aantal niet-Germaanse namen wordt door Schoonheim in verband gebracht met de bevolkingstoename in diezelfde twaalfde eeuw. Aan de andere kant vielen door de taalkundige ontwikkeling steeds meer naamselementen samen, bijvoorbeeld *-wich*, *-wide*, *-wif* > *-wi*. De behoefte aan nieuwe namen werd dus groter.

Vanuit regionaal perspectief valt op dat het aantal draagsters van niet-Germaanse namen toeneemt al naar gelang men verder naar het zuiden komt (p. 259). Vanuit maatschappelijk perspectief wordt duidelijk dat Germaanse namen bij het gewone volk nog lang de meerderheid vormen; Schoonheim noemt deze groep zelfs het 'conservatiefst' (p. 276), al voegt ze er wel aan toe, dat het beeld vertekend kan zijn door het feit, dat een groot deel van het materiaal afkomstig is uit het noorden van Noord-Holland, dat eerder al als een conservatieve regio uit de bus was gekomen. Het zou aardig zijn om ook de mansnamen eens te vergelijken. Mijn indruk is, dat vrouwennamen op zich al wat conservatiever dan mannennamen zijn, zoals ook uit een onderzoek naar vrouwennamen in het 11de-eeuwse Zweden bleek, vgl. A. Quak, 'Kvinnonamnens struktur i 1000-talets Uppland', in: *Handlingar av NORNAs Nionde Namnforskarekongres i Lund* (NORNA-Rapporter 34). Lund 1987, p. 263-270. Ook wat naamselementen betreft, lijken er verschillen te hebben bestaan tussen de namen binnen de adel en die binnen het gewone volk (p. 277-78).

Deze knappe dissertatie bevat verder nog een Duitse samenvatting (p. 280-85), een literatuur-

lijst (p. 287-302) en – belangrijk! – twee bijlagen: een overzicht van alle attestaties en een overzicht van alle geïdentificeerde personen. Het boek wordt afgesloten met een zeer nuttig register (p. 435-469). Het doet goed om te zien dat er ondanks de voor de naamkunde in Nederland moeilijke tijden nog steeds naamkundige studies verschijnen.

Arend Quak

De perfecte verleiding: muzikale scènes op het Amsterdams toneel in de zeventiende eeuw / Natascha Veldhorst. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004. – 278 p.
ISBN 90-5356-676-7 Prijs: €34,50

In het theater van de Gouden Eeuw heeft vaak muziek geklonken. Natascha Veldhorst stelt in haar proefschrift over muzikale scènes op het Amsterdamse toneel tussen 1600 en 1700 zelfs dat in elk van de meer dan 1500 overgeleverde stukken muziek gemaakt werd (p. 35). Ze bewijst deze stelling niet, maar tamelijk zeker is toch wel dat in 75 % van de opvoeringen zang en/of instrumenten te horen waren. Hoewel de toneelstukken slechts spaarzaam regie-aanwijzingen bevatten, weten we via de contrafactuur inmiddels immers voldoende van liedformules en verder ook van de opvoeringsgewoonten om muzikale passages met redelijke zekerheid te identificeren. In het kader van het VNC-project *Muziek op het toneel van de Gouden Eeuw* (onder leiding van Louis Grijp (Meertens Instituut) en Hubert Meeus (Universiteit Antwerpen)) beschreef en ontleedde Natascha Veldhorst de Amsterdamse toneelpraktijk, voor het toneel in de Zuidelijke Nederlanden rondt Ingeborg de Cooman momenteel haar dissertatie af.

Veldhorst voert in haar vlot leesbare en goed geïllustreerde – maar helaas op glanzend papier gedrukte – boek een breed uitwaaiend panorama van muzikale scènes op. Daarbij blijkt dat de muziek ook in het theater in haar twee voorname functies gebruikt werd: als de afspiegeling van een (hogere) harmonie en als de bedrieglijke, opzweepende verleidster. Wat betreft de rol tussen de andere drama-elementen valt te constateren dat het streven om de muziek te integreren in de loop van de eeuw plaatsmaakte voor een versierende tendens. De uitvoering was doorgaans eenvoudig: meestal ging het om eenstemmige coupletlieden met instrumentale variaties, door de acteurs zelf gezongen (en soms gedanst). Het theatrale effect werd dus met een-